

Adrian Kossowski

Archiwum Państwowe w Warszawie

Nietypowi aktotwórcy i ich dokumentacja życia codziennego na przykładzie zbioru Archiwum rodziny Pawłowskich

Charakterystyka omawianego zbioru archiwalnego

W 2017 r. Archiwum Państwowe w Warszawie otrzymało dopływ materiałów archiwalnych, zewidencjonowany i opracowany obecnie w formie zbioru Archiwum rodziny Pawłowskich pod numerem 3843. Dopływy kolejnych archiwaliów, tworzących wspomniany zbiór w obecnym kształcie, nastąpiły w latach 2019–2020. Jego aktualne ramy czasowe szacowane są na lata 1849–1982. Przekazane archiwalia zostały opracowane i podzielone na dwadzieścia cztery jednostki archiwalne, w tym: dokumentację aktową, fotograficzną i ulotną. Ogółem zgromadzona dokumentacja tradycyjna zajmuje 0,13 mb. Treść materiałów archiwalnych w większej części wskazuje na wytwórców, którymi byli przedstawiciele rodziny Pawłowskich i spowinowaceni z nimi członkowie rodów Kozielskich, Kamińskich/Kamięskich, Markowskich, Niczyperowiczów i Wyrzykowskich. Jednak pozostała część dokumentacji występującej w omawianym zbiorze nie posiada jednoznacznego połączenia ze sobą, poza określoną i przypisaną przez darczyńcę zbiorowości, jaką jest rodzina Pawłowskich. Wśród tego typu materiałów znajdują cztery jednostki będące przedmiotami codziennego użytku, które można sklasyfikować jako nieoczywiste materiały archiwalne. Tym niemniej, całość omawianej dokumentacji została przyjęta w myśl artykułu 15. ustawy z dnia 14 lipca 1983 roku o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach¹ oraz zewidencjonowana do zasobu Archi-

¹ Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, Dz.U.

wum Państwowego w Warszawie zgodnie z zapisem znajdującym się w § 6 Zarządzenia nr 7 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 30 stycznia 2018 roku w sprawie ewidencjonowania zasobu archiwalnego w archiwach państwowych². Celem artykułu jest ukazanie życia codziennego na przykładzie czterech pokoleń rodziny Pawłowskich, którego świadectwa udało się zachować i skomasować, aby móc odtworzyć, choć w sposób fragmentaryczny, historię rodzinną, co w przypadku dekompozycji dokumentacji zbioru byłoby trudniejsze, gdyż taki zabieg spowodowałby, że ukazany subiektywny obraz życia codziennego stałby się niepełny. Dlatego też niniejsza praca stanowi propozycję spojrzenia na omawianą część zasobu archiwalnego i jego wartość w ujęciu interdyscyplinarnym – archiwistycznym i antropologicznym. Artykuł stanowi także próbę wykazania dlaczego – mimo pewnej sprzeczności z ustawą – przekazane przedmioty nie powinny być oddzielane od reszty przejętej dokumentacji archiwalnej.

(Nie)typowi wytwórcy dokumentacji

Na wstępie rozważań o zawartości Archiwum rodziny Pawłowskich warto uzasadnić wybór tego konkretnego archiwum rodzinnego i umieszczenia go w kategorii nietypowego. Zróżnicowana dokumentacja została wytworzona przez cztery pokolenia członków rodzin Pawłowskich, Wyrzykowskich, Markowskich, Niczyperowiczów i Kamińskich³. Podkreślny, iż zgromadzone w omawianym zbiorze materiały to spuścizna czterech pokoleń rodzin zasłużonych w mniejszym lub większym stopniu dla historii Mazowsza i Suwalszczyzny, o ugruntowanej pozycji wśród lokalnej społeczności, co nadaje ich wytwórcom nietypowego charakteru. Pełnione funkcje społeczne, struktura pokoleniowa, a także umiejętności prowadzenia narracji, np. w korespondencji, pozwoliły na odtworzenie zdawałoby się nietypowego obrazu życia codziennego w świetle dokumentów i pamiątek rodzinnych o charakterze świadectwa kultury materialnej.

1983 nr 38, poz. 173, rozdz. 3, art. 15, ust. 2, pkt 2.

² Zarządzenie nr 7 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie ewidencjonowania zasobu archiwalnego w archiwach państwowych, rozdz. 1, art. 6, pkt 10.

³ W aktach metrykalnych i w dokumentacji aktowej zawartej w zespole archiwalnym pojawiają się zamiennie nazwiska Kamińska i Kamińska; Archiwum Państwowe w Warszawie (dalej: APW), Archiwum rodziny Pawłowskich, sygn. 16, s. 1–3; APW, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Andrzeja w Warszawie, t. 1, sygn. 65 [w:] *Program indeksacji aktów stanu cywilnego i metryk kościelnych* (genealodzy.pl) (dostęp 7.01.2021).

Historia twórców zbioru rozpoczyna się od Antoniego Wyrzykowskiego – emerytowanego sztabskapitana wojsk rosyjskich w Warszawie – i jego małżonki, Teresy Kozielskiej, szlachcianki zamieszkałej wówczas w Mierzwicach w guberni siedleckiej⁴. Następne pokolenie twórców to małżeństwo doktora Wojciecha Pawłowskiego – lekarza w wojsku carskim i mieszkającej z matką w Suwałkach Jadwigi Wyrzykowskiej, których ślub miał miejsce w Parafii Konkatedralnej św. Aleksandra w Suwałkach w dniu 26 czerwca/8 lipca 1882 r.⁵ Kolejne pokolenie to syn Wojciecha i Jadwigi Pawłowskich – Czesław i Stefania Niczyperowicz. Na podstawie dostępnych dokumentów, znajdujących się w zasobie Archiwum Państwowego w Warszawie, wiadomo, że Czesław Pawłowski był podpułkownikiem Wojska Polskiego i inżynierem. Jako wojskowy zdawał się kontynuować tradycje rodzinne ojca i dziada. Z kolei jego brat Stanisław obrał inną drogę życiową, niemniej kontynuując tradycję rodzinną w zakresie doboru zawodu. Zdaje się dziedziczyć po swoim ojcu talent do nauk medycznych, zrealizował go w kierunku farmacji. Obaj bracia są istotni nie tylko ze względu na rolę aktotwórców, lecz z uwagi na pozostałość należącą do ich wspólnej spuścizny materialnej. Tworzy ją willa przy ulicy Zgierskiej 18 na warszawskim Grochowie, wzniesiona wysiłkiem braci Pawłowskich w latach 1929–1930 wraz z folwarkiem i przydomowym ogrodem (obie przyległości nie przetrwały do dnia dzisiejszego). Całość budynku stanowi własność prywatną osób trzecich, niemniej pozostaje widocznym świadectwem aktywności rodziny Pawłowskich i jej zasług dla historii Warszawy. Wreszcie, zbiór archiwalny zamykają dokumenty wytworzone przez pokolenie ich synów – Kazimierza i Witolda – absolwentów Gimnazjum im. Stefana Batorego w Warszawie, żołnierzy Armii Krajowej, którzy zginęli w czasie II wojny światowej. Starszy z braci w obławie Gestapo, a młodszy w czasie powstania warszawskiego⁶.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że określenie „nietypowy” w przypadku omawianego zbioru może mieć charakter dyskusyjny, za czym przemawia m.in. fakt, że nie jest to jedyne archiwum rodzinne znajdujące się

⁴ Archiwum Państwowe w Siedlcach, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Sarnakach powiat Łosice, sygn. 24, poz. 30.

⁵ Kopia dokumentu jest częścią dokumentacji, zakwalifikowanej jako materiał niearchiwalny w teczce zespołu 72/3843/0 „Archiwum rodziny Pawłowskich” i stanowi uzupełnienie. Dysponentem oryginału dokumentu jest Archiwum Państwowe w Suwałkach.

⁶ *Witold Stanisław Pawłowski. Powstańcze biografii*, <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/witold-pawlowski,33856.html> [dostęp 7.01.2021]; Informacje na temat części historii rodziny Pawłowskich tworzą zawartość te czki zespołu nr 72/3843/0 „Archiwum rodziny Pawłowskich” i stanowią dokumentację niearchiwalną.

w zasobie archiwów państwowych. Wydaje się jednak, że pełnione funkcje i role poszczególnych przedstawicieli rodziny Pawłowskich, a także zawartość omawianej dokumentacji, zdają się podtrzymywać nietypowy charakter pod względem treści, co zostanie szerzej omówione w dalszej części tekstu.

Prywatna korespondencja z XIX w. zawierająca opisy przestrzeni oraz relacji społecznych

Wśród dokumentacji aktowej przekazanej przez darczyńcę znalazły się fragmenty prywatnej korespondencji z lat 1881–1884 Wojciecha Pawłowskiego i Jadwigi Anastazji Salomei Wyrzykowskiej, pochodzące z okresu ich narzeczeństwa i małżeństwa. Warto wspomnieć, że autorzy korespondencji urodzili się w guberni siedleckiej – on w Niecieplinie, a ona w Mierzwicach. Od statystycznej strony patrząc, na tę formę dokumentacji aktowej składają się łącznie 24 listy z kopertami, 20 listów bez kopert i 11 kopert luzem, nie zawierających dołączonych do nich listów.

Autorzy korespondencji zaprezentowali w niej subiektywne spojrzenie na życie codzienne i wydarzenia historyczne, których byli świadkami lub niekiedy bezpośrednimi uczestnikami. Zawartą w korespondencji treść tworzą nie tylko wątki miłosne, opisy spraw rodzinnych i towarzyskich. Na treść listów składają się również relacje z wydarzeń historycznych bardziej znanych i zapewne znaczących z punktu widzenia badacza historii regionalnej, takich jak: opis pogromu Żydów warszawskich w Boże Narodzenie 1881 r. przez oddziały kozackie czy wypadki kolejowe, do których doszło na trasie Kolei Nadwiślańskiej. Z mniej lub wcale nieznanymi wydarzeniami zawartymi w listach możemy wymienić, np. opis najazdu objezdczyków rosyjskich na majątek rodzinny ciotki Jadwigi Pawłowskiej w miejscowości Szczebra koło Augustowa, powódź w Warszawie w 1884 r. czy popełnienie samobójstwa w kościele św. Krzyża w Warszawie przez brata przyjaciela Wojciecha Pawłowskiego z armii carskiej. Ponadto w listach zostały ukazane środowiska ziemiańskie i mieszczańskie zaboru rosyjskiego lat 80. XIX w., ze szczególnym wskazaniem na ziemię augustowską i suwalską oraz Warszawę. Istotnym wątkiem powyższych listów jest opis życia i codziennych obowiązków Wojciecha Pawłowskiego, pełniącego służbę w cesarskiej armii rosyjskiej jako lekarza wojskowego. Treść zamieszczoną w korespondencji tworzą także opisy ilustrujące środowiska mieszczańskie i ziemiańskie lat 80. XIX w., relacje z życia towarzyskiego, m.in. ówczesnej Warszawy i dwóch mniejszych miast: Pułtuska i Suwałk, oraz wojskowego

środowiska lekarskiego, gdzie zawarto m.in. trudne relacje panujące między lekarzami a oficerami⁷.

Opisana wcześniej korespondencja oraz pozostałe listy pochodzące z tego okresu, stanowiące część integralną zbioru archiwalnego, umożliwiły wszczęcie dalszych poszukiwań z zakresu genealogii i w następstwie identyfikację części przedstawicieli rodzin pojawiających się w listach w formie wyłącznie imion. Między innymi na tej podstawie możliwe było powiązanie ze sobą rodzeństwa Wyrzykowskich, urodzonego w parafii sarnackiej, guberni siedleckiej. Na podstawie śladowych informacji zawartych w listach członków rodzin Markowskich, Pawłowskich i Wyrzykowskich możliwe było ustalenie także dyslokacji tych rodów w XIX w. oraz częściowe odtworzenie ich życia codziennego i przestrzeni, w której żyli. Warto nadmienić o występujących w listach i kopertach materiałach sfragistycznych, takich jak odciski pieczęci w wosku.

Pozostała nietypowa dokumentacja życia codziennego

W zbiorze możemy odnaleźć także fragment korespondencji z późniejszego okresu niż lata 80. XIX w., bowiem do spuścizny został dołączony bilet wizytowy Juliana Niczyperowicza – teścia Czesława Pawłowskiego – oraz życzenia imieninowe przesłane przez Stefanię Pawłowską z domu Niczyperowicz do szwagierki Zofii Kamieńskiej z domu Lejman. Sam list pochodzi z 1939 r. Jak zmieniała się forma korespondencji możemy dostrzec także na podstawie świadectw w dokumentach archiwalnych z lat 50. XX w. Do zbioru „Archiwum rodziny Pawłowskich” weszły również życzenia imieninowe z lat 1956–1957. Na pierwszy rzut oka napisane standardowo w formie wiersza. W treści pierwszego z nich odnajdujemy, wydaje się dosyć odważne jak na schyłek stalinizmu w Polsce, wspomnienia o powstaniu warszawskim i Armii Krajowej. Dodatkowo listy te zawierają oczekiwania kresu terroru, a treścią odzwierciedlają tendencje otwarcia myśli w ramach tzw. październikowej odwilży. Treść życzeń napisanych rok później (1957 r.) oddaje gościnność Pawłowskich, a zwłaszcza Stefanii⁸. Z tej gościnności byli również znani przed wojną, kiedy w swojej willi przy ulicy Zgierskiej 18 w Warszawie, wedle relacji darczyńcy, urządzano przyjęcia na 24 stoły z siedzeniami obitymi w stylu staropolskim⁹.

⁷ APW, Archiwum rodziny Pawłowskich, sygn. 6.

⁸ APW, Archiwum rodziny Pawłowskich, sygn. 13.

⁹ A. Ogonowska, *Losy Wojciecha Pawłowskiego z Nicieplina i jego rodziny*, <https://garwolin.>

Zwraca uwagę również korespondencja w języku francuskim Kazimierza Pawłowskiego z przyjacielem z Hagi – H. Snoek’iem z okresu ich przynależności do struktur harcerskich i skautowych, których treść odzwierciedla ich zainteresowania w ramach życia codziennego.

W zbiorze w szczególności zwracają uwagę jednostki fotograficzne pozytywowe w łącznej liczbie 174, pochodzące szacunkowo z lat 1918–1939. Są to fotografie o charakterze *stricte* rodzinnym, wśród których znajdziemy portrety indywidualne i zbiorowe członków rodziny Pawłowskich i spowinowaconych z nimi Niczyperowiczów, ujęte w różnych sceneriach i sytuacjach. Za przykład może posłużyć portret fotograficzny inżyniera Czesława Franciszka Pawłowskiego w mundurze ppłk. Wojska Polskiego wraz z żoną Stefanią, a także portrety ich synów – Kazimierza i Witolda w strojach zaprezentowanych w różnych stylach, np. w mundurze harcerskim, w mundurku szkolnym i w strojach karnawałowych, oraz w różnych sytuacjach związanych ze spędzaniem wspólnego czasu w gronie rodzinnym w formie sportowo-rekreacyjnej, np. podczas wspólnej jazdy na łyżwach, na rowerach, itp. W zbiorze fotografii znajdują się także ujęcia ukazujące celebrację różnych świąt o charakterze sakralnym i świeckim, a przez swoją cykliczność wpisujących się w przyjęte kryteria definicji życia codziennego¹⁰. Zdjęcia te wykonane są – nawiązując do Clementa Cherouxa – niekiedy w sposób nieostry, słabo wykadrowany, ale mówią więcej niż fotografie profesjonalne, i można zaliczyć je do fotografii wernakularnej¹¹. Podobnie w przypadku dokumentacji fotograficznej zawierającej wątki prezentacji życia codziennego małżeństwa Czesława i Stefanii Pawłowskich. Warto zwrócić uwagę, że tego typu zabieg, polegający na odtworzeniu pewnych aspektów życia codziennego, związany jest z wernakularnym świadectwem – to zdjęcia wykonane nie po to, by wykazać artyzm, ale ujęcia ludzi przy zwyczajnych czynnościach. Pokazanie ich takimi, jacy byli.

Nietypowe archiwalia pochodzące ze zbioru stanowi kolekcja fotografii pozytywowych, odtwarzających fragmenty życia Warszawy, wizerunki i obyczajowość jej mieszkańców w dwudziestoleciu międzywojennym. Poza fotografiami o rodzinnym charakterze mamy zatem dokumentację przestrzeni miejskiej, gdzie, oprócz uchwyconych fragmentów architektury ówczesnego Śródmieścia, zachowały się ujęcia zabudowań prawobrzeżnej części Warszawy. Uwieczniono m.in. okolicę ulicy Zgierskiej wraz

---

org/archiwa/16759 [dostęp 7.01.2021].

¹⁰ APW, Archiwum rodziny Pawłowskich, sygn. 18 i 19.

¹¹ D. Brzeszcz, *Zwykłe zdjęcia*, <https://publica.pl/teksty/zwykle-zdjecia-49075.html> [dostęp 7.01.2021].

z willą rodziny Pawłowskich na Grochowie i fragmenty nieistniejącej już plaży Braci Kozłowskich na Saskiej Kępie, pełnej tłumnie wypoczywających i korzystających z uroków Wisły mieszkańców. Odważne stroje kąpielowe wiele mówią o zmianach w obyczajowości społeczności miejskiej. W fotografiach zachował się rynek Kazimierza Dolnego lat 30. XX w., na którym miesza się lokalna społeczność z turystami w otoczeniu renesansowych i barokowych zabytków, a także różnych marek samochodów.

Zbiór zawiera także zdjęcia Parku Skaryszewskiego im. Ignacego Jana Paderewskiego w zimowej scenerii. Warto dodać, że wśród serii fotografii parku, uwieczniony został pomnik Zdroju lub Fauna, będący przykładem sztuki kubistycznej. Być może wraz z fotografiami wiszących kilimów ściennych i uporządkowaną częścią zdjęć w albumie fotograficznym, wykonanym w stylu *art déco* przez przedsiębiorstwo Erwin Fajkosz z Zakopanego w latach 30. XX w., odzwierciedlał zainteresowania małżeństwa Pawłowskich sztuką. Wyraz zainteresowań znajdujemy także na fotografiach dokumentujących polskie uzbrojenie i umundurowanie z lat 20. i 30. XX w., prezentowane w trakcie defilad wojskowych mających miejsce na terenie Warszawy. Do tej puli możemy zaliczyć ilustracje fotograficzne pokazów lotniczych i wyścigów hippicznych, które organizowano na Polu Mokotowskim w Warszawie oraz w ramach prestiżowych zawodów wyścigów konnych o Puchar Narodów, odbywających się na nieistniejącym już hipodromie w Łazienkach Królewskich¹². Na prezentowane ilustracje życia codziennego, idąc za Michelelem de Certeau, możemy spojrzeć przez pryzmat aktu chodzenia, obierania ruchów i odbioru przestrzeni miejskiej zgodnie z zasadami i wyborami topograficznymi pieszego. Autor fotografii miał możliwość wyboru przestrzeni i sposobu dokumentacji zarówno swoich zainteresowań, jak i przestrzeni, która zdawała się być mu najbliższa¹³.

Nietypową formę przedstawienia życia codziennego w zbiorze stanowi kolekcja karykatur na fotografiach pozytywowych autorstwa Janusza Kalbarczyka, architekta i sportowca, oraz szkic inżyniera Czesława Pawłowskiego, innego autora, pochodzące z przełomu lat 40. i 50. XX w. Karykatury przedstawiają współpracowników inżyniera Pawłowskiego z Wydziału Nadzoru Budowlanego w Radzie Dzielnicy Warszawa Praga-Północ przy pracy, wykonujących – zdaje się – charakterystyczne dla siebie ruchy i przybierających także postawy ciała¹⁴.

¹² APW, Archiwum rodziny Pawłowskich, sygn. 18

¹³ M. de Certeau, *Wynaleźć codzienność. Sztuki działania*, Kraków 2008, s. 99–103.

¹⁴ APW, Archiwum rodziny Pawłowskich, sygn. 20.

Całość zbioru dopełniają obiekty o charakterze użytkowym zgromadzone przez rodzinę Pawłowskich, Wyrzykowskich i Niczyperowiczów. Nieoczywiste w ujęciu badań archiwistycznych, gdyż noszące cechy muzealiów aniżeli dokumentacji archiwalnej. Wśród wspomnianych artefaktów znajdują się: owalna popielniczka w kształcie małp z gatunku makakowatych, zawiązujących sakiewkę lub walczących o jej zawartość, symbolizujących prawdopodobnie rozrzutność, wyprodukowana przez manufakturę Fraget w Warszawie (prawdopodobnie w latach 70. XIX w.), podstawka na szklankę lub na tacę do kawioru, wyprodukowana z platerowanego mosiądzu przez manufakturę Teodora Groszkowskiego, mosiężna tabliczka z napisem „Czesław Pawłowski inżynier“ oraz eksponat w postaci menu restauracyjnego, pochodzącego prawdopodobnie z przełomu XIX i XX w., należącego do Restauracji Sochacki w Warszawie.

Wnioski końcowe

Czy ideą było upamiętnienie rodziny jako twórców zespołu i ich zwyczajów? Czy przekazanie tych obiektów do archiwum miało na celu uchronienie ich przed przepadkiem lub wyrzuceniem? Pojawia się dużo pytań, jednakże odpowiedź na oba z powyższych wskazuje na podjętą przez darczyńcę próbę odtworzenia pewnej historii rodzinnej. W zespole mamy dokumenty świadomie wytwarzane, ale mamy także nieoczywiste świadectwa, brakujące ogniwa, które mogły świadczyć o pewnych czynnościach życia codziennego. Nieoczywisty jest charakter tych dokumentów, ponieważ mogą nam nasuwać pewne hipotezy. Nie znamy też powodu, dlaczego akurat ta konkretna dokumentacja została przekazana do archiwum. Być może w całości została przekazana jedyna istniejąca dokumentacja i przedmioty należące do rodziny Pawłowskich. Włączenie do zbioru pamiątek rodzinnych o charakterze użytkowym mogło mieć na celu przechowanie świadectw kultury materialnej z XIX i XX w., ale też pokazać usytuowanie społeczne rodziny oraz powiązania tych obiektów z czynnościami wykonywanymi przez poszczególnych jej członków. Życie codzienne przedstawione zostało także w formie dokumentów spełniających określone cele i mających swoje zastosowanie użytkowe. Wśród nich znajdują się np.: zezwolenie na posiadanie aparatu telefonicznego, wydane Czesławowi Pawłowskiemu w 1926 r.; tymczasowy dowód osobisty, wydany Helenie Niczyperowicz przez komisariat milicji miejskiej w Warszawie z 1919 r., zawierający dwie pieczęcie zezwalające na przejazd tranzytowy przez terytorium Wolnego Miasta Gdańska oraz na zakup cukru po wprowadze-

niu ustawy cukrowej z 1923 r.; dokumenty ubezpieczeniowe na życie Czesława Pawłowskiego z lat 1935–1939.

Związki między dokumentami budzą różne pytania. Praca nad opracowaniem zbioru archiwalnego, w tym przypadku rodzinnego, jest jakąś kreacją układu znajdujących się w nim jednostek. A zatem połączenie całego charakteru dokumentacji w jedną całość częściowo jest arbitralnym wyborem archiwisty opracowującego dany zespół, np. pod względem utrzymania chronologii i rodzaju dokumentacji. Oczywiście, wszystko zgodnie z odgórnymi wytycznymi zawartymi w zarządzeniach dotyczących ewidencjonowania i opracowywania zasobu archiwalnego.

Próbując uzyskać odpowiedź na nurtujące nas pytania możemy sięgnąć szerzej do kontekstu antropologicznego. Możemy w jego ramach przyjąć, że w formie fotografii ich autorzy przekazali indywidualne praktyki związane z ilustracją swoich inspiracji i zainteresowań. Pokazuje to, że życie codzienne może być postrzegane jako sposób, w jaki ludzie podtrzymują nie tylko swoje własne życie biologiczne, ale i nadają wartość różnaitą, symboliczną, realizując swoje indywidualne cele, przy tym kształtując czas i przestrzeń wokół siebie, np. w widocznym przywiązaniu do stylów *art déco* i kubistycznego. W ilustracjach fotograficznych przekazują zatem świadectwa życia codziennego nie tylko w formie artystycznej, ale także w codziennych zainteresowaniach, np. wojskowością, techniką i sportem. Bliskie tej hipotezie są także fotografie dokumentujące warszawski Grochów i Saską Kępę, co zapewne stanowiło odzwierciedlenie aktywności Czesława Pawłowskiego w ramach prac lokalnego Towarzystwa Przyjaciół Grochowa. Zatem możemy przyjąć, że twórcy tej dokumentacji odzwierciedlali swoje życie codzienne w ramach fotografii, ilustrując za jej pomocą swoje głębsze aspiracje i zainteresowania. Podobnie w przypadku korespondencji. Być może w jej przypadku rolę jest pokazanie źródła subiektywnej oceny otaczającej rzeczywistości z zawartymi opisami potwierdzonych, autentycznych wydarzeń historycznych, ale też jako świadectwa dwóch sposobów komunikacji: językowej w społeczeństwie i infrastrukturalnej w zakresie usług pocztowych w Kraju Nadwiślańskim.

Pozostając przy proponowanym spojrzeniu antropologicznym warto przyjrzeć się domniemanym motywom przekazania przedmiotów użytku codziennego, znajdującym się w zespole. Artefakty, aczkolwiek w sposób archiwistycznie nieoczywisty, odzwierciedlają życie codzienne rodziny Pawłowskich, gdyż nie posiadamy uzupełniających je kontekstów w dokumentacji archiwalnej. Możemy jednak przyjąć hipotezę, dotyczącą odzwierciedlenia zwyczajów i wykonywanych czynności przez poszczególnych przedstawicieli rodowych za pomocą tych przedmiotów użytko-

wych. Samo przyjęcie materiału noszącego cechy obiektów muzealnych, z archiwistycznego punktu widzenia może budzić pewne zastrzeżenia, ale nie tylko. Może też stanowić zaproszenie do dalszej dyskusji w ramach rozważań o specyfice archiwów rodzinnych. Należy przy tym pamiętać, że ewidencjonowanie obiektów muzealnych do zasobu archiwalnego nie jest ujęte w obowiązkach archiwum jako instytucji. Tym niemniej rolą i obowiązkiem archiwum jest przyjmowanie każdego materiału, który może posiadać wartość archiwalną lub w celu zapewnienia ochrony jako elementowi narodowego dziedzictwa kultury. W ramach wniosków końcowych, dotyczących nietypowego charakteru omawianego zespołu, warto uzasadnić, dlaczego archiwum powinno mimo wszystko przychylić się do przechowywania podobnych materiałów noszących cechy muzealiów. Podstawowym celem jest uniknięcie doprowadzenia do nieuzasadnionej dekompozycji zbioru rodzinnego/spuścizny, której szyk nadał twórca. W tym elemencie istotnym aspektem jest utrzymanie kompletności zbioru rodzinnego, odtwarzającego w sposób szczątkowy świadectwa życia codziennego kilku rodzin w ramach Archiwum rodziny Pawłowskich. Celem w takim przypadku jest odtworzenie – na ile to możliwe – pełnej historii kultury: mody, zwyczajów, czynności życia codziennego, zainteresowań. Nietypowy charakter archiwaliów przekazanych w pieczę archiwum może te zadania wydatnie ułatwić.

Wydaje się, iż powyższe argumenty przemawiają, w przypadku zbiorów rodzinnych, za nierozdzielaniem materiałów. Potwierdzenie powyższego odnajdujemy także w przepisach, zgodnie z którymi powinno się zachować kompletność przekazanych w darze materiałów. Jednocześnie nie wszystkie występujące w zespole Archiwum rodziny Pawłowskich nieoczywiste materiały archiwalne mogłyby zostać przyjęte przez muzea regionalne, np. tabliczka na drzwi z imieniem i nazwiskiem inżyniera Czesława Pawłowskiego lub duplikat secesyjnej popielniczki w kształcie małej makakowatych zawiązujących sakiewkę.

W kontekście opisanej charakterystyki zbioru nasuwa się pytanie, dlaczego zebrana dokumentacja w sposób nietypowy i niekiedy nieoczywisty dokumentuje życie codzienne. Otóż, zespół Archiwum rodziny Pawłowskich stanowi nie tylko zbiór informacji o rodzinach Kozielskich, Markowskich, Niczyperowiczów, Pawłowskich i Wyrzykowskich, Kamińskich. Przez obiekty o charakterze użytkowym, fotografie i fragmenty prywatnej korespondencji z XIX i XX w. pozwala przybliżyć i częściowo odtworzyć życie poszczególnych członków wyżej wymienionych rodzin. Archiwalia tego zbioru pozwalają nam spojrzeć z innej perspektywy na życie mieszkańców zaboru rosyjskiego, II Rzeczypospolitej, a także Polskiej Rzeczpo-

spolitej Ludowej przełomu lat 40. i 50. Przekazaną do zasobu dokumentację możemy oceniać zatem nie tylko z punktu widzenia archiwistycznego, ale także z punktu widzenia antropologicznego i socjologicznego, co pozwoli na poszerzenie kontekstów w dyskusji nad zawartością materiałów archiwalnych.

Streszczenie

Archiwum Państwowe w Warszawie otrzymało do swojego zasobu zbiór materiałów archiwalnych z lat 1881–1982, wśród których znalazły się: korespondencja rodzinna, bilety wizytowe, szkic z podobizną Czesława Pawłowskiego, akta stanu cywilnego, akta nieruchomości, korespondencja urzędowa, zezwolenia, dokumenty ubezpieczenia nieruchomości i osób oraz dokumenty świadczeń emerytalnych z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. W formie kolejnego nabytku przekazano kolekcję fotografii pozytywowych w formie albumu, luzów oraz zbioru szkiców karykaturalnych wywołanych na fotografiach, autorstwa Janusza Kalbarczyka – architekta, sportowca i olimpijczyka. Ostatnie dopływy do księgi nabytków stanowią przedmioty użytku codziennego, pełniące rolę pamiątek rodzinnych o cechach eksponatów muzealnych. Przedmioty te, na podstawie szacowanych dat ich produkcji, rozszerzają przyjęte daty skrajne zbioru do okresu lat 1849–1982. Wymieniona dokumentacja wraz z artefaktami stanowi część integralną zewidencjonowanego i opracowanego zbioru archiwalnego numer 3843 pod nazwą Archiwum rodziny Pawłowskich. Z uwagi na charakter i treść zgromadzonej dokumentacji, oraz ze względu na występujące w roli twórców cztery pokolenia rodziny zasłużonej w historii regionu Mazowsza i ziemi suwalskiej, w przypadku tego zbioru możemy mówić o jego nietypowym charakterze. Dodatkowo wręcz o archiwaliach nieoczywistych. Jednak, niezależnie od oceny wartości tej dokumentacji, celem pracy jest prezentacja zawartości nietypowego, a czasami wręcz nieoczywistego, archiwum rodzinnego. Spojrzenie na życie codzienne przedstawione w nim w ujęciu interdyscyplinarnym: antropologicznym, archiwistycznym i socjologicznym. Nie bez znaczenia pozostaje także kontekst historyczny wydarzeń, których poszczególni przedstawiciele rodziny Pawłowskich byli świadkami lub bezpośrednimi uczestnikami. Zbiór Archiwum rodziny Pawłowskich stanowi zatem nie charakterystykę rodzin Markowskich, Niczyperowiczów, Pawłowskich i Wyrzykowskich. Za pośrednictwem przedmiotów, fragmentów prywatnej korespondencji z XIX i XX w., pozostałej dokumentacji aktowej i fotograficznej pozwala przybliżyć i odtworzyć życie codzienne członków występujących w dokumentacji rodzin. Archiwalia te pozwalają spojrzeć z innej perspektywy na życie mieszkańców zaboru rosyjskiego, Rzeczypospolitej Polskiej i początkowego okresu PRL.

SŁOWA KLUCZOWE: życie codzienne, dokumentacja archiwalna, przedmioty użytku codziennego, archiwa rodzinne, nietypowi aktotwórcy

Summary

The State Archives in Warsaw received a collection of archival documentation dated on 1881–1982, including: family correspondence, visiting cards, a sketch with the portrait of Czesław Pawłowski, marital status files, real estate files, official correspondence, permits, property and personal insurance documents, and retirement benefits documents. In another purchase, the fond was provided with a collection of positive photos in the form of an album, individual photos and a collection of caricature sketches developed in the photos by Janusz Kalbarczyk – an architect and sport athlete. The last income to the fond were daily items, serving as family souvenirs with the features of museum exhibits. These items, based on the estimated dates of their production, extend the assumed dates of the fond to the period between 1849 and 1982. The mentioned documents together with the items create an integral part of the recorded and compiled archival fond, inventoried with the number 72/3843/0 under the name “Archive of the Pawłowski family”. Due to the nature and content of the collected documentation, and due to the fact that four generations of the family, honored in the history of the Mazovia region and the Suwałki region created these records, we could speak of its unusual character. Additionally, in the case of the evaluation of objects (items), from the archival science’s point of view, we can even speak of unobvious archives. However, regardless of the assessment of the value of this documentation, the aim of this study is to propose a non-standard, and sometimes even non-obvious view of daily life from an interdisciplinary perspective: anthropological, archival and sociological. The context of the events which individual representatives of the Pawłowski family were witnesses or direct participants matter, as well. Therefore, the fond “Archive of the Pawłowski family” is not only a collection of information about the characteristics of the Markowski, Niczyperowicz, Pawłowski and Wyrzykowski families. Through objects, fragments of private correspondence from the nineteenth and twentieth centuries, other records and photographic documentation, it allows us to bring closer and partially or even fully recreate the daily life of members that appear in the family documentation. Also, we are able to see the daily life of Polish inhabitants living under the Russian Empire, in the independent Second Polish Republic and, finally, in the Polish People’s Republic.

KEYWORDS: daily life, archival documentation, daily artefacts, family archives, untypical document creators

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Państwowe w Siedlcach

- Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Sarnakach powiat Łosice, sygn. 24.

Archiwum Państwowe w Warszawie

- Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Andrzeja w Warszawie, sygn. 65.
- Archiwum rodziny Pawłowskich, sygn. 6, 13, 16, 18, 19, 20.

Akty prawne

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38, poz. 173 ze zm.).

Zarządzenie nr 7 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie ewidencjonowania zasobu archiwalnego w archiwach państwowych.

Literatura

Brzeszcz D., *Zwykłe zdjęcia*, <https://publica.pl/teksty/zwykle-zdjecia-49075.html> [dostęp 7.01.2021].

de Certeau M., *Wynaleźć codzienność. Sztuki działania*, Kraków 2008.

Ogonowska A., *Losy Wojciecha Pawłowskiego z Niecieplina i jego rodziny*, <https://garwolin.org/archiwa/16759> [dostęp 7.01.2021].

Program indeksacji aktów stanu cywilnego i metryk kościelnych (genealodzy.pl)

Witold Stanisław Pawłowski. *Powstańcze biogramy*, <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/witold-pawlowski,33856.html> [dostęp 7.01.2021]